

SZABÓ Péter

A hajdúdorogi joghatóság ideiglenes kiterjesztése (1968) Kánonjogi megjegyzések*

TARTALOM: Bevezetés; 1. A szentszéki dokumentum tartalma és egyházmegyei fogadtatása; 2. A dokumentum háttere és kánonjogi elemzése; 2.1 A szórványban élő görögkatolikusok korabeli helyzete, illetve az új zsinati irányelv és következményei; 2.2 Az értesítő okmány jogilag releváns tartalma: a joghatóság ideiglenes kiterjesztése és az így létrejövő alkotmányjogi alakzat természete; 2.3 A Miskolci Apostoli Exarchátus a hajdúdorogi püspöki joghatóság 1968-as kiterjesztése után; 2.4. Etnikum-független joghatóság; 2.5 A lelkipásztori ellátás tényleges helyzete 1968 után; 3. Utótörténet és kitekintés; Következtetések.

PÉTER SZABÓ: *The Temporary Extension of the Jurisdiction of Hajdúdorog (1968): Canonical Remarks*

The Eparchy of Hajdúdorog could only be established at the expense of substantial compromises. Thus, it remained within a Latin ecclesiastical province and could comprise only the eastern regions of the country. In the central and western portions of the country, a significant number of Greek Catholic believers living in diasporic conditions were left under Latin jurisdiction. Owing to continuous migration, as much as a third of the Byzantine-rite faithful lived outside the Eparchy of Hajdúdorog, in the neighbouring Latin-rite dioceses, by the '60s. Pursuant to Directive 4 of OE – to ensure better pastoral care for them according to their own rite – the Holy See extended the jurisdiction of the Bishop of Hajdúdorog to all the Byzantine Catholic faithful in the territory of Hungary in 1968. The present study offers a legal analysis of this move. Based on a relatively rich archival material, the following points may be formulated on the subject: (1) The temporary extension of 1968 did not affect the contemporary territorial boundaries of the Eparchy of Hajdúdorog. In line with the above explanation, the measure only involved the extension of the personal jurisdiction of the Bishop to areas beyond his diocese in relation to the Greek Catholic faithful living there. (2) Although the text of the measure speaks of the extension of the jurisdiction of Hajdúdorog to all the Byzantine-rite faithful of Hungary, an analysis of the data reveals that all this had no implications for the status of the Apostolic Exarchate of Miskolc as an independent jurisdictional entity. This circumstance is, among other things, also obvious from the fact that – as has been noted – the temporary measure of 1968 did not in itself affect previous particular church boundaries. (3) Happily distancing itself from the unfavourable 'ethnophyletist'

trend infiltrating even the praxis of the Holy See as of the late 19th century, the measure in question granted the Bishop of Hajdúdorog jurisdiction over all the Byzantine Catholic faithful. As a result, the eparchial jurisdiction of the Hierarchy would henceforth be extended not only to believers of Hungarian ethnicity (i.e. of the ‘Hungarian Rite’)

Bevezetés

A hajdúdorogi püspöki joghatóság egész ország területére történő ideiglenes kiterjesztésének *ténye* ismert,¹ az ezt elrendelő első dokumentum² eddig azonban nem jelent meg,³ így kánonjogi elemzésére és értékelésére sem kerülhetett sor. Alábbi tanulmányunkban e hiányosság pótlását célozzuk.

A joghatóság országos kiterjesztése a görögkatolikus közösség életében jelentős esemény. A hajdúdorogi egyházmegyét először lehatároló *Christifideles graeci* kezdetű bulla ugyanis – kétségtelen kedvező hozadéka mellett – szemszögünkből súlyos kompromisszumokra is kényszerült.⁴ Ezek egyike éppen a téren mutatkozott, hogy az egyházmegye alapításakor nem rendeltek az összes hazai magyar görögkatolikust az új püspökség alá.⁵ Ez utóbbi

* MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

- 1 Lásd PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 195.; ERDŐ PÉTER, *Egyházjog*, Budapest 2014, 141.
- 2 Sacra Congregatio „pro Ecclesia Orientali”, Prot. n. 180/63 (6 agosto 1968); lásd *GKPL*, I-1-1 III-1, [3], 1. melléklet, lásd 130. old., lejjebb.
- 3 Dudás Miklós hajdúdorogi püspök témának szentelt 1968. okt. 1-jei körlevele csak a rendelkezés tartalmi ismertetését adta; lásd *Püspöki körlevél a hajdúdorogi görög szertartású katolikus egyház joghatóságának kiterjesztéséről*; lásd *GKPL*, I-1-1 III-5, [8, 10]. (E körlevél ismertetéséhez, illetve a rendelkezés jelentőségének további rövid méltatásához lásd még „A hajdúdorogi görögkatolikus püspök joghatóságát az egész ország területére kiterjesztette a Szentatyá”, in *Új Ember* 43 (1968) 1.
- 4 Vö. HOLLÓS JÁNOS, „Die Rechtsquellen und die Rechtslage der Griechisch-katholischen Kirche in Ungarn im Lichte des II. Vatikanums”, in *Kanon* II, Wien 1974, 110–127., III. skk.
- 5 Az új Hajdúdorogi Eparchiát a görögkatolikus egyházmegyék területeiből alakították ki. Az egykori munkácsi püspökség nyugati határait az 1771-es alapításakor az Egri Egyházmegye görögök lakta vidékeinél húzták meg. Az előbbiből 1912-ben leválasztott Hajdúdorogi Eparchia is e határokat örökölte; lásd PAUL MAGOCSI, *Carpathian Rus’. A Historical Atlas*, Toronto 2017, 31., 51.; illetve „Az egri egyházmegye térképe... 1799-ben,” in *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Az egri főegyházmegye sematizmusa II*, Eger 1985 [térképmelléklet]. – Lásd még „Magyarország északkeleti részeinek a gör. kath. magyarság által lakott helységei”, in A GÖRÖG SZERT. KATHOLIKUS MAGYAROK ORSZÁGOS BIZOTTSÁGA (kiad.), *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901. (térkép, 7. melléklet a III. függelékhez.)

A keleti területek magyar görögkatolikus hívei sem kerültek hiánytalanul hajdúdorogi fennhatóság alá. Ez két oknak volt betudható. Egyrészt a mozaikszerűen keveredő etnikai adottság

kedvezőtlen helyzet új zsinati látásmódból fakadó korrekciója – korábbi sikertelennek bizonyuló kezdeményezések után⁶ – csak az imént említett 1968-as szentszéki intézkedéssel indult, mely folyamat végül majd II. János Pál 1980-as konstitúciója révén teljesezik ki.⁷

Az alábbiakban a rövid '68-as római kiterjesztési dokumentum leírására, háttérének megvilágítására, illetve lényegi pontjainak kánonjogi elemzésére vállalkozunk. Gondolatmenetünket végül egy rövid kitekintéssel zárjuk.

1. A szentszéki dokumentum tartalma és egyházmegyei fogadtatása

A joghatóság pápai kiterjesztéséről szóló döntést érdekes módon a Keleti Egyház Kongregációjának prefektusa „névében” egy 1968. augusztus 6-i keltezésű hivatalos levélben közölték.⁸

gok miatt területi alapon nyilvánvalóan nem is volt lehetséges szintiszta etnikai részegyházak kialakítása. Egy ilyen megoldás ugyanakkor nem is tűnt célszerűnek.

Noha a katolikus joghatóság személyi alapú megosztása hazánkban – az 1721-es alapítású fogarasi görögkatolikus eparchia révén – már legalább két évszázada jelen volt, e megoldás szörványra történő kiterjesztéséhez a XX. század elején még nem bizonyultak érettnek a feltételek. Eszerint ahogy 1771-ben a munkácsi alapítás kapcsán, úgy a Hajdúdorogi Egyházmegye létrejöttékor is, a peremterületek vonatkozásában továbbra is az „osztatlan joghatóság” lateráni elve érvényesült; vö. PAPP GYÖRGY, *A magyar görögkatolikus szörványok egyházzjogi helyzete*, Nyíregyháza 1945, 13., 16.

6 A MAGOSZ például már 1935-ben kezdeményezte a hajdúdorogi joghatóság országos kiterjesztését, ám ekkor nemhogy erre nem kerülhetett sor, hanem a váci püspökségen belüli bizánci rítusú egyházközségek felállítására irányuló kérelem is elutasításra talált; vö. MAGYAR ANDRÁS, „Egyházmegyénk fejlődése”, in TIMKÓ IMRE (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi évkönyve 1912–1987*, Nyíregyháza 1987, 47–64., 60–61.

7 Lásd IOANNES PAULUS II, const. ap. *Summis Pontificibus* [in iurisdictionem Eparchiae Hajdudoroghensis omnes perpetuo atque stabiliter rediguntur Christifideles ritus Byzantini in universa Hungaria commorantes], 17. VII. 1980, in *AAS* 72 (1980) 7., 985–986.

A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy szörványban élő görög hívek apró töredékei átmenetileg már tartoztak ideiglenes hazai görög joghatóság alá. Az I. bécsi döntés nyomán visszacsatolt felvidéki területek rövid időre a miskolci apostoli kormányzóra lettek bízva; lásd PAPP, *A magyar* (5. l.), 53. Ekkor az eperjesi eparchia területe már a teljes cseh és szlovák területeket lefedte, így a kormányzói megbízás révén Papp Antal ideiglenes joghatósága – ha jól értjük –, a felvidéki sávban szinte Pozsony határáig terjedt. (Annyi pontosítás helyütt elkel, hogy itt valójában inkább belső, szociológiai, s nem sajátos [jogi] értelemben vett szörványról volt szó, hiszen egy bizánci eparchia híveinek egy részét bízták a miskolci apostoli adminisztrátorra.)

8 *A görögkatolikus szörvány rövid története* [Timkó Imre kétoldalas kronológiai áttekintője], lásd *GKPL*, I-1-I 3., [29].

A kongregációs dokumentum műfaját tekintve tulajdonképpen „értesítés”, mely arról tájékoztatja Dudás Miklós hajdúdorogi püspököt, hogy VI. Pál pápa az említett *főpásztor joghatóságát* hároméves időszakra („ad triennium”) az országban lakó összes bizánci rítusú hívőre kiterjesztette. A levél jelzése szerint e döntés annak volt köszönhető, hogy a pápa meggyőzőnek találta a dorogi püspök kérelmében felsorolt érveket. A dokumentum ugyanakkor az intézkedés egyelőre ideiglenes jellegét is kiemeli. Az említett három év tulajdonképpen *próbaidőként* szolgált. Ha ez – mint az remélhető, írja a levél – szerencsésen zajlik, és semmilyen oldalról nem jelentkeznek nehézségek, megalapozott remény van arra, hogy a jelen pápai döntés véglegessé válik.⁹

A levél végül jelzi, hogy a jelen értesítés tartalmáról az Államtitkárságon keresztül a magyar püspöki kart is tájékoztatták,¹⁰ de a rendelkezésről az általa megfelelőnek tartott módon a címzett görög püspöknek is hírt kell adnia a helyi latin főpásztorok felé.

Dudás Miklós – nem meglepő módon – külön egyházmegyei körlevelet szánt az örömteli hír nyilvánosságra hozatalára.¹¹ A levélben a püspök utal arra, hogy az intézkedést az Apostoli Szentszék ismételt kérésére adta meg. Ezt követően kifejezi meggyőződését, hogy mind a papságunk, mind a hívek megértik és kellően felméri, hogy a hazai görögkatolikus jövő szempontjából milyen rendkívüli jelentősége van e pápai döntésnek. Ennek köszönhetően ugyanis lehetőség nyílik arra, hogy a szórványba szakadt hívek saját rítusú ellátásáról immár a görög püspök irányítása alatt gondoskodjanak. Ezzel növekedhet annak esélye, hogy ők is megőrizzék szertartásukat, és gyermekeik is tovább vihessék azt. Ennek előmozdítása révén tudunk megfelelni az új zsinati szellemnek is, folytatja a főpásztor, amely szerint a rituális örökségünk az Egyház közös kincse is. A joghatóság-kiterjesztésnek továbbá nem elhanyagolható ökumenikus hozadéka is lehet, hisz az ortodoxia rajtunk méri le, hogy a keleti örökség milyen megbecsülésnek örvend a katolikus közegben. Ezt követően a püspök buzdító kérelemmel fordul nyájához. E gondolatok több mint fél évszázad távla-

9 „Il provvedimento, però, ha la durata limitata ad un triennio, in modo da consentire un certo periodo di prova. Trascorso felicemente – come si spera – tale tempo, e non sorgendo difficoltà da nessuna parte, si ha fondato motivo di ritenere che la Augusta decisione, presa da Sua Santità, diverrà definitiva”; lásd a 2. lj., fentebb.

10 Az Egyházi Közügyek Tanácsa részéről 1968 szeptemberében kiküldött szűkszavú értesítéséről (prot. n. 6026/68) készült másolathoz lásd *GKPL*, I-1-1 III-5, [14]; 3. melléklet, 232.

11 Lásd *Püspöki körlevél* (3. lj.), [8., 10.].

tából is igen időszerűek. Így kéri, hogy „mindenki nagy felelősséggel és testvéri összefogással járuljon hozzá a megadott lehetőségek megvalósításához. A joghatóság kiterjesztése és a szórványban élő híveink megfelelő lelki ellátása ugyanis igen komoly feladatok elé állítanak bennünket, nem csekély dologi és személyi erőfeszítést kívánva meg tőlünk”. A levél végül jelzi, hogy a főpásztor római katolikus püspök-testvéreivel egyetértésben kezdi a szentszéki döntésből fakadó gyakorlati teendők megvalósítását. Egyben azon reményének is hangot ad, hogy a szórvány ügye és az azért végzett fáradozás mindenütt a római katolikus papok megértésével és testvéri támogatásával fog találkozni.¹²

A Püspöki Kar már 1968. december 4-én külön körlevélben szabályozza a szórványban jelentkező fontosabb rítusközi kérdéseket.¹³ Dudás Miklós a szórvány görögkatolikus lelkipásztori ellátásának megszervezésére külön *püspöki helynökséget* szervezett, melynek élére 1969 elején Timkó Imrét, a Hittudományi Akadémia professzorát állította.¹⁴

2. A dokumentum háttere és kánonjogi elemzése

Az ideiglenes pápai döntés kiadását, mint láttuk, a hajdúdorogi püspök ismételt kérelme előzte meg. E folyamathoz érdekes adalékokkal szolgál a Szórványhelynökség történetéről szóló összefoglaló,¹⁵ mely vélhetőleg Timkó Imrétől ered.

12 *Uo.*, [10.]. (E körlevél itt vázolt tartalmához igen hasonló gondolatok fogalmazódnak meg Timkó Imre egy korabeli német tanulmányának zárásaként is; lásd IMRE TIMKÓ, „Unierte Ostchristen in Ungarn”, in *Theologisch-praktische Quartalschrift* 117 [1969] 3, 223–229., 228–229.)

13 *A Magyar Püspöki Kar körlevele a hajdúdorogi püspök joghatóságának kiterjesztéséről*, 1968. dec. 4., benne: „A római katolikus egyházmegyéekben élő görögkatolikusok lelkipásztori ellátására vonatkozó jogszabályok”; lásd *GKPL*, I-1-I-4, [2–5].

14 Prot. n. 441/1969; lásd *A görögkatolikus* (8. lj.), nn. 3. és 6., [29.]. (Timkó Imre – a budapesti Hittudományi Akadémia később nyilvános rendes tanára – már 1947-ben megbízást kapott Dudás Miklós püspöktől az ország nyugati részeibe költözött görögkatolikus hívek lelkipásztori ellátásának megszervezésére; vö. *Magyar Katolikus Almanach 1984*, Budapest 1984, 193.)

15 *A Magyar Görögkatolikus Szórványhelynökség kronológiai sorrendben előadott története/A nyugat- és délmagyarországi görögkatolikus szórvány történeti kronológiája*; lásd *GKPL*, I-1-I-III-6, [15–28].

2.1. A szórványban élő görögkatolikusok korabeli helyzete, illetve az új zsinati irányelv és következményei

Az imént említett történeti szinopsziszból az derül ki, hogy a szórványkérdésről – előzetes római kérésre – az összefoglaló írója adott először átfogó tájékoztatást.¹⁶ Ezt követően a megbeszéléseket az 1968-as döntésig, legalább két fázisban, Dudás Miklós püspök folytatta.¹⁷ Ezek az előkészítő egyeztetések – vélhetőleg nem ok nélkül – a magyar püspöki kar bevonása nélkül zajlottak.¹⁸ (Egyes jelek arra mutatnak, hogy a püspök 1965 novemberében a dikasztériumnál, 1967 februárjában pedig VI. Pálnál is szorgalmazta a joghatóság kiterjesztését.)

a) *A szórvány helyzete 1968-ig.* A hajdúdorogi püspök joghatósága 1969. január 12-ig – a kiterjesztés tényleges indulási időpontjáig¹⁹ – a borsodi, szabolcsi és hajdúsági területeken kívül csak Kis-Budapestre (10 belső kerület), illetve a makói és szegedi paróchiákra terjedt ki.²⁰ A görög szórvány sanyarú lelkipásztori helyzete évtizedek óta nehézségeket szült, amelyek

16 „A II. Vatikáni Zsinat első két szessziójának idején a Keleti Kongregáció kérésére és felszólítására szóban és írásban beszámoltam a magyarországi szórványhelyzetről és a ‘Christifideles graeci’ bulla által megszabott területen kívül élő görögkatolikus szórvány helyzetéről. Card. Testa – akkori prefektus; Mgr. Scapinelli – akkori asszesszor; és Mgr. Rizzi – akkori magyar minutante tanulmányozta a beszámolót és annak a kívánságának adott kifejezést, hogy Dr. Dudás Miklós püspökkel beszélje meg a szórvány ügyét”, *A Magyar* (15. lj.), [16.].

17 „B.e. Dr. Dudás Miklós püspök részt vett a negyedik ülészen 1965 őszén. Nyilvánvalóan akkori tárgyalásai eredményeképpen napirendre került a Keleti Kongregációnál a hajdúdorogi püspök joghatóságának kiterjesztése a szórvány-területre is. Ezekről a tárgyalásokról nincsenek ismereteim. [...] Dr. Dudás Miklós megyéspüspök a Zsinat bezárása után 1967-ben ismét Rómában járt. Feltételezhetőleg a joghatóság kiterjesztéséről folyó tárgyalások folytatódta és nem is eredménytelenül...” (*uo.*, 16–17.).

18 Ez derül ki Hamvas Endre érseknek, az MKPK akkori elnökének megjegyzéséből: „Az ügy [tudniillik a hajdúdorogi püspöki joghatóság kiterjesztésének] elvi részét nézve az illetékes kongregáció három évre megadott engedélye után már nehéz érdemben hozzászólni. Erre vonatkozóan a kérelem benyújtása előtt lett volna módjukban nyilatkozni a latin szertartású ordináriusoknak, amennyiben akár Excellenciád, akár a S. Congregatio ‘pro Ecclesia Orientali’ ez ügyben megkeresi a magyar Püspöki Kart”; prot. n. 2909/68: *A hajdúdorogi püspök joghatóságának kiterjesztése*; lásd *GKPL*, I-1-I III-5, [12, n. 1].

19 A fentebb jelzett augusztus 6-i értesítés (lásd 2. lj.) nem jelölte meg, hogy a hároméves próbaidőnek mi a kezdő dátuma. E hiányosságra Hamvas érsek is felhívta a figyelmet; *A hajdúdorogi* (18. lj.), n. 7. [13.]. A kérdésre Fürstenberg bíboros-prefektus Dudás püspöknek címzett december 17-i levele adta meg a választ (prot. n. 180/63); hiteles másolatához lásd *GKPL*, I-1-I I-1, [7.]; továbbá: 2. melléklet, 231.

20 *A Magyar* (15. lj.), [15.]. Ennek az a furcsa gyakorlati következménye volt, hogy – a fentebb említett szűk saját területén kívül – például még a hajdúdorogi püspök is a helyi latin plébános joghatósági delegációjára szorult, akár két görögkatolikus összeesetetéséhez is.

visszhangja – a belső egyházi berkeken túl – olykor a civil sajtó orgánumait is elérte.²¹ E híradások szerint nálunk sem volt ismeretlen – a korábbi jogi helyett immár inkább *szociológiai* téren érvényesített – „*ritus praestantia*” *gyakorlata*.²² A kérdéskör összetett és fonák voltát érzékletesen tükrözi egy görög munkaközösség összefoglaló feljegyzése is.²³ Nem meglepő, hogy görög részről e helyzet elhúzódó fennmaradását a kortársak egyöntetűen súlyosan hátrányosnak érzékelték.²⁴

b) *A kiterjesztés zsinati háttere.* A görög joghatóság kiterjesztésének folyamata és sikeres véglegesítése nyilvánvalóan csak a II. Vatikáni Zsinat által hozott szemléletbeli fordulat hátterében érthető teljes egészében!

A keleti szórványok helyzetével két zsinati okmány foglalkozott érdemben: a püspökök lelkipásztori szolgálatáról és a keleti katolikusokról szóló dekrétum. Az előbbi – mintegy a „Quoniam” középkori szellemének örököséként! – továbbra is csak *utolsó* lehetőségként említette a párhuzamos keleti katolikus joghatóság kialakítását e (latin) területeken. Erre a *CD*

21 A szórványban latin joghatóság alatt élő görögkatolikus hívek korábbi kedvezőtlen helyzetének illusztrálásához lásd pl. PIRIGYI, *A magyarországi* (I. lj.), 188–194., 192.; MAGYAR, „Egyházmegegyenk” (6. lj.), 61. A szórvány latin szemszögű megítélésének elvi hátteréhez – vö. csak „territorium orientale”, de „nem regio orientalis” – lásd *A Magyar* (15. lj.), [15–16.].

22 E régi mentalitás kiküszöböléséhez nem volt elégséges XIII. Leó e téren mutatkozó jó szándékú, de nem elég világosan kifejezett szemléletváltása. A keleti kodifikáció egykori titkára így joggal jegyzi meg, hogy az évszázadok alatt berögződött meggyőződések és hozzáállás meghaladására sokkal határozottabb állásfoglalásra lett volna (és van) szükség, mint a „ritus latinus omnibus praestat” axióma pusztán hallgatólagos meghaladására; IVAN ŽUŽEK, „Incidenza del *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* nella storia moderna della Chiesa universale”, in *Ius in vita et in missione Ecclesiae. Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codex Iuris Canonici, diebus 19–24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 698.

23 [A PESTI GÖR. KAT. SZÓRVÁNY MUNKAKÖZÖSSÉGE], *A szórvány-pasztoráció gondjai*, GKPL, I-1-I II-1, [1–5]; lásd 4. melléklet, 233. skk. (Az összegzés a 70-es évek közepén készült, de röviden a ’68 előtti helyzet leírására is kitér.)

24 E szempontból beszédes Hollós János kánonjogászunk rezignált észrevétele, mely szerint „ez a fél évszázados késés [tudniillik az 1912 és 1968 között eltelt idő] rendkívüli hátrányt jelentett, nemcsak a híveknek, rítusuk megtartásában, de a papságnak is, a mostani lelkipásztori ellátás megvalósításában”; Nyírmada és Hajdúböszörmény, 1972. évi tavaszi esp. ker. gyűlés: „A magyar görögkatolikus egyház jogforrásai és joghelyzete a II. Vatikáni Zsinat fényében” [HOLLÓS JÁNOS], lásd *GKHF Könyvtár* n. 911., 3. Hasonló értékelés cseng ki Timkó Imre szórványhelynök Berki Feriznek írt leveléből, melyben az orthodox esperes adminisztrátort a kiterjesztésről tájékoztatja: „... 1912 óta – azóta, hogy boldogemlékű X. sz. Piusz pápa egyházmegegyenket erigálta – ...problémákat jelentett a magyar görögszertartásuk számára a területi lehatároltság, a szórványokba elszéledettek lemorzsolódása és az a veszedelmesen terhes örökség, mely a keresztény Kelettől akarattunk ellenére elszigetelt bennünket a latinoktól pedig rítusunk különbözősége folytán elválasztott”, lásd *GKPL*, I-1-I II-8, [1].

23 szerint csak különleges helyzetekben, azaz akkor kerülhetett sor, ha az ugyane pontban felsorolt egyéb lehetőségeket – keleti paróchia, rítusvikárius – már mind kimerítették, s ezek nem bizonyultak elégségesnek.²⁵ Eszerint e dokumentumban a zsinati atyák a párhuzamos keleti joghatóságok lehetőségét – legalábbis a szórványban – továbbra is csak lelkipásztori kényszerből fakadó kivételként, kompromisszumként fogadták el, de távolról sem óhajtották azt az egyház strukturális szerveződésének a hagyományossal egyenértékű alternatívájaként elismerni.²⁶ Ezzel ellentétben a keleti határozat idevágó pontja (OE 4.) megkötés nélkül engedi, mi több egyenesen szorgalmazza is, hogy *minden* olyan esetben hozzanak létre saját rítusú paróchiákat és saját hierarchiát (azaz részegyházakat) is, ahol ezeket az érintett hívők lelki java megkívánja.²⁷ E zsinati megközelítésből Climent Pujol szerint az tűnik ki, hogy a keleti rítusok megőrzése szemszögéből a saját részegyházakba szerveződés a biztosabb megoldás, s ennek nem képezheti akadályát az a pusztá tény, hogy az adott területen már létezik más katolikus részegyház, rendszerint latin egyházmegye. Az önálló hierarchia létesítésének egyetlen szükséges és elégséges kritériuma eszerint csakis az érintett keleti hívek – és közösségek, fűzhetnénk hozzá – lelki java. Mint azt ugyancsak a katalán jezsuita kommentátor írja, figyelemre méltó, hogy az OE 4 kidolgozása során minden olyan módosító javaslat következetes elutasításra talált, mely az itt megfogalmazott új zsinati szándékot – éppen a CD 23,3 fentebb idézett tradicionális logikája mentén – gyengíteni

25 Lásd ADOLFO LONGHITANO, *Le Chiese particolari, in Chiesa particolare e strutture di comunione*, (Il Codice del Concilio Vaticano II 5), Bologna 1985, 32.; vö. „Hunc quoque in finem, ubi sint fideles diversi Ritus, eorum spiritualibus necessitatibus Episcopus dioecesanus provideat sive per sacerdotes aut paroecias eiusdem Ritus, sive per Vicarium Episcopalem aptis facultatibus instructum et, si casus ferat, etiam character episcopali ornatum... Quod si haec omnia, ob rationes peculiare, iudicio Apostolicae Sedis, fieri non possint, Hierarchia propria pro diversitate Rituum constituitur” (CD 23,3).

26 E fontos téma bővebb tárgylásához lásd SZABÓ PÉTER, „A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái”, in *Athanasiana* 14 (2002) 163–186., 167–168.; Uő., „Stato attuale e prospettive della convivenza delle Chiese cattoliche sui iuris”, in CONSOCIATIO INTERNATIONALIS STUDIO IURIS CANONICI PROMOENDO – SOCIETÀ PER IL DIRITTO DELLE CHIESE ORIENTALI, *Territorialità e personalità nel diritto canonico e ecclesiastico – Il diritto canonico di fronte al Terzo Millennio. Atti del Congresso Internazionale, Università Cattolica Pázmány Péter, Budapest 2–7 settembre 2001*, PÉTER ERDŐ – PÉTER SZABÓ (a cura di), Budapest 2002, 225–253.

27 „Provideatur igitur ubique terrarum tuitioni atque incremento omnium Ecclesiarum particularium ac propterea constituantur paroeciae atque propria hierarchia, ubi id postulat bonum spirituale fidelium” (OE 4).

igyekezett.²⁸ A két egymással kétségtelen feszültséget mutató zsinati hely közötti preferenciát végül az Apostoli Szentszék gyakorlata döntötte el, egyértelműen a keleti határozat irányvonala javára.²⁹ A hajdúdorogi joghatóság 1968-as szórványbeli kiterjesztése éppen ezen új zsinati törekvés érvényesítésének egyik első konkrét megnyilvánulása volt.

2.2. Az értesítő okmány jogilag releváns tartalma: a joghatóság ideiglenes kiterjesztése és az így létrejövő alkotmányjogi alakzat természete

Figyelemre méltó, hogy szövege szerint a dokumentum nem az *eparchia területének* bővítéséről, hanem csak a *főpásztor* joghatóságának kiterjesztéséről beszél. Noha a két dolog logikailag összefügg, a jogi differencia mégis jelentős. A helyzet pontos megértése ugyanakkor további elvi megfontolásokat igényel. Ezt erősíti az a tény is, hogy a fennmaradt egyes levéltári anyagokból a szóban forgó kérdés eltérő korabeli értelmezései rajzolódnak ki.

A dátum és szerző feltüntetése nélküli, „A görögkatolikus hívek lelki gondozásának problémájához” című feljegyzés 3. pontja a következő megállapítást tartalmazza: a joghatóság kiterjesztésének tényleges pillanatától (1969. január 12.) „jogilag az egész Magyarország *egyetlen bizánci szertartású egyházmegyét képez* 1975. január 12-ig bezárólag. Akkor [majd]: – vagy visszaáll az 1969. január 12.-i állapot; – vagy *megmarad az egész Magyarország egyetlen görögkatolikus bizánci szertartású egyházmegyének*; – vagy több görögkatolikus bizánci szertartású egyházmegyére osztja az országban élő görögkatolikus híveket egy következő szentszéki döntés”.³⁰

28 Vö. CLEMENS PUJOL, *Decretum Concilii Vaticani II «Orientalium Ecclesiarum». Textus et commentarium*, Romae 1970, 41–43.

29 Az *Oriente Cattolico* második kiadása 1932-ben mindössze 61 keleti részegyházat jelez, melyek közül még egyetlenegy sem volt valódi diaszpóra, azaz olyan vidékhez tartozó, melynek keleti hívei ne „régőtől fogva” lakták volna az adott területet; lásd SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale*, Città del Vaticano^[2]1932, 550. Ezzel szemben a jelen pillanatban létező 256 keleti katolikus részegyházból immár 58 darab – azaz az összes majdnem negyede, 22,7 %-a – található klasszikus diaszpóra területeken; lásd <http://www.gcatholic.org/dioceses/rites.htm>.

30 A *görögkatolikus hívek lelki gondozásának problémájához: a püspöki kar ritusközi bizottságához benyújtott görögkatolikus javaslat és álláspont*; lásd GKPL, I-1-I III-11, [15–16.]. Noha a dokumentum szerző és keltezés nélküli, a szövegösszefüggésből nyilvánvaló, hogy a próbaidő meghosszabbítása (a második *triennium*) idején keletkezett [dölt kiemelés tőlem: Sz. P.]. (A szöveg egy másolatának előlapja – mely alapján szerzőnek Timkó Imre tűnik –, az alábbi feliratot

Hamvas Endre kalocsai érsek egy korábbi észrevétele (1968. nov. 21.) ugyanezt az olvasatot tükrözi.³¹

Egyes korabeli észrevételekből, szóhasználati fordulatokból ellenben arra következtethetünk, hogy a fenti – főpásztori illetékesség és egyházmegyei területi kiterjesztés közti – különböztetés mégis indokolt. Ennek jele például, hogy az MKPK 1968. december 4-i körleveléhez fűzött normatív rész az ideiglenes kiterjesztés ellenére is a „római katolikus egyházmegyékben élő görögkatolikusok lelkipásztori ellátására vonatkozó szabályok” címet viseli.³²

A szóban forgó kérdés megítélése szemszögéből érdekesek Hollós János észrevételei a joghatóság kiterjesztésének *természete és jogi következményei* tekintetében. A kissé körülményes fogalmazásmódú megállapításból egyértelműen az olvasható ki, hogy az 1968-as intézkedés erejében a hajdúdorogi kánonjogász szerint sem került sor az *egyházmegye területének* kiterjesztésére. A szórványterületet – nézetem szerint helyesen – továbbra is olyanak tekinti, mint amelyiken még minimális fejlettségű keleti részegyház, azaz exarchátus sem létesült. Az ideiglenes jellegből adódóan eszerint a görög joghatóság és egyházszerkezet az új területeken „nem mondható még egyházmegyei jellegűnek”! A szórvány helyzete ezért – meglátása szerint – leginkább a *missziós területek* átmeneti állapotaihoz hasonlítható.³³ Amint

viseli: Dr. Dudás Miklós püspök úrnak megküldött tervezet – javaslatok a joghatóság kiterjesztése megszervezéséhez; lásd GKPL, I-1-I II-4, [1–4].)

31 „Véleményem szerint e rendelkezéssel *gyakorlatilag a Miskolci Apostoli Adminisztrátúra megszűnt*, legalábbis a 3 évi próbaidőre, mert Excellenciád mint *hajdúdorogi püspök* kapott joghatóságot az ország összes bizánci szertartású katolikusai fölött. A külön helynökség, ha fenn is marad, most már a hajdúdorogi püspök helynöke lesz”, *A hajdúdorogi* (18. lj.), [12, n. 2.], [dőlt kiemelés tőlem: Sz. P.]. (Az érsek észrevételének másik eleme, mely szerint „amennyiben az erdélyi [nagyváradi vagy egyéb] görögkatolikus püspökségek területe átnyúlik Magyarország területére, ezek is most Hajdúdorog alá kerültek” [lásd *uo.*], nyilvánvalóan pontatlan, amennyiben a hajdúdorogi terület román viszonylatú rendezésére már korábban sor került; lásd PAPP GYÖRGY, „A hajdúdorogi egyházmegye területváltozásai”, in *Keleti Egyház* 8/10 [82. szám], 1941. december, 217–227.)

32 Lásd *A Magyar* (13. lj.), [3.].

33 „... a joghatóság-kiterjesztés még mindig ideiglenes; joghatóságunk most s egyházszerkezetünk nem mondható még egyházmegyei jellegűnek az új területeken, vagyis exarchiáról sem beszélhetünk szórvány-vonatkozásban. Exarchia létesítése a véglegesítés utáni lépés, mely a Szentszék joga (can. 159 *mp-i Cleri S.*) E ténynek kihatása van a területiális beosztások elnevezésre is (vö. c. 160–161 cit. *mp-i*). Tételes előírások és exarchiális szintű joghatóság híján a missziós keleti vidékek problémái és normái irányadóak (vö. a 94. c. 2. § jog-analógiáját: *collatio officiorum ecclesiasticorum... ubi eparchiae vel exarchiae constituae non sunt*). Ezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy maguk a szórványlelkészek hivatalai is nélkülözik a véglegességet – jogilag is, de feltételeikben is (a paróchia feltételeiről a 160. c. 1. §-a szól); egyházmegyékben

azt a későbbi keleti kodifikáció konzultora megjegyzi, az akkori törvények nem mindenben adtak világos eligazítást arra a különös helyzetre, ami a hajdúdorogi püspöki joghatóság 1968-as ideiglenes kiterjesztéséből adódóan keletkezett.³⁴

A kiterjesztés inkább személyi vonalú *joghatósági* – mintsem az egyházmegye mint jogi személy *területét* érintő – olvasatát erősítik azok a megállapítások is, melyek szerint a későbbiekben a püspöki karnak kell majd döntenie [?], hogy a hajdúdorogi egyházmegye *területét* ténylegesen mely szórványvidékekre terjesszék ki, s melyekre ne.³⁵ (Noha a kérdést nem a főpásztor, hanem a görög hívek szemszögéből érinti, Timkó Imre káptalani helynök az MKPK 1973. június 13–14-i ülésén tartott összefoglalójának egyik megállapítása is kaphat hasonló olvasatot: „n. 1.: A joghatóság kiterjesztése elsősorban nem területre, hanem személyekre szól: „Minden bizánci szertartású hívőre a Magyar Állam egész területén”.³⁶)

vannak csak paróchiák; exarchiában quasi-paróchiák: c.160, § 3. A quasi-paróchusok jogi helyzetét nyerik azonban a 489. c. 3. §-a szerint (n. 1.): „quilibet alii presbyteri quibus cura animarum instar parochorum in determinato territorio stabiler commissus est”, ezek paróchusi jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek (*uo.*); lásd [HOLLÓS JÁNOS], *Észrevételek és javaslatok a szórvány-területek jogi kérdéseiről* [1973. okt. 11.]; *GKPL*, I-1-1 III-11, [20.].

34 [HOLLÓS JÁNOS], *Észrevételek* (33. lj.), [19]. „Nem konkretizálja ezt maga a kiterjesztő decretum sem. Ennek értelmében volt szükség bizonyos lelkipásztori elgondolások kitervezésére. E terveknek igazodniuk kellett a *missziós területek dinamikusabb helyzetéhez*, s ez új helyzetet jelentett a statikusabban működő egyházmegyei-exarchátusi beosztáshoz képest”, *uo.* (Ezen új megoldásokat az MKPK 1968. dec. 4-i körlevele vázolta [lásd 13. lj.], mely tervezetét Hollós János készítette [*uo.*, 19.].)

35 Vö. A szórvány történetének összefoglalója utal arra, hogy az egyik latin főpásztor olvasata szerint a hajdúdorogi püspököknek az újonnan joghatósága alá került országgrészben világosan különböztetnie kell a „körzeti paróchiák” és a „szoros értelemben vett szórványterületek” között (ahol tudniillik a görögkatolikus szórványlelkészek nem tudják maradéktalanul ellátni feladataikat), mert „eszerint kell majd a *PK-nak döntenie*, hogy *mit hagy jóvá*, mint tényleges görögkatolikus jurisdikciós területet, ill. hol marad meg a közös körlevél alapján a latin szertartású plébánosok joghatósága a görögkatolikus hívek felett továbbra is”, *A Magyar* (15. lj.), [26.] [kiemelés tőlem: Sz. P.]. Elismerendő, hogy ez az idézet maga is többféle olvasatot enged, ami szintén azt erősíti, hogy a '68-as kiterjesztés számos megoldatlan – további elemzésre érdemes – kérdést vet fel (lásd 31. lj. feljebb), sőt mi több, a helyzet átmeneti szabályozására született püspökkari körlevél némely pontja maga is lényegileg eltérő értelmezést kapott görög és latin oldalról! Vö. *A görögkatolikus hívek lelki gondozásának aktuális kérdései. A Hajdúdorogi Egyházmegye, a miskolci Apostoli Adminisztratúra és a szórványterület káptalani helynökének előterjesztése*, lásd *GKPL*, I-1-1 III-11, [2–4]; továbbá *A Magyar* (15. lj.), [23., 25–26.]; *A görögkatolikus* (30. lj.), nn. 7–8. [17.]. A felmerülő értelmezési nézeteltérések jogtechnikai részleteihez lásd [HOLLÓS JÁNOS], *Észrevételek* (33. lj.), [19. skk.]. E nézeteltérések is bizonyosan komoly szerepet játszhattak a kiterjesztés véglegesítésének ismétlődő elodázásában.

36 *A Magyar* (15. lj.), [27.].

Összegezve, e meglátásokból kétféle értelmezés rajzolódik ki. Az egyik szerint az 1968-as szentszéki rendelkezés az egész ország területén egységes görögkatolikus egyházszervezetet hozott létre, ha csak átmeneti jelleggel is;³⁷ míg a másik szerint ilyen egységes arculat – országos területű eparchia – még ideiglenesen sem jött létre, s ennek megfelelően a szórványterületeken még szoros értelemben vett görögkatolikus eparchiális egyházszervezetről sem beszélhetünk.³⁸

2.3. A Miskolci Apostoli Exarchátus a hajdúdorogi *püspöki joghatóság* 1968-as kiterjesztése után

Az egykori görög apostoli kormányzóság³⁹ bekebelezésének szándéka nem volt valószínűsíthető. Így az 1968-as intézkedés – szemben Hamvas érsek és Timkó helynök (egyik) fenti vélekedésével⁴⁰ – nem is eredményezte azt. A korabeli gondolkodásában, szóhasználatban – úgy tűnik – az országos hajdúdorogi joghatóság és az exarchátus integritásának együttes állítása egyébként sem feltétlen zárta ki egymást!⁴¹ Az „országos kiterjesztés” érthető úgy is, hogy az (csak) minden olyan (további) területet érintett, amelyek felett a hajdúdorogi püspök *akár* saját jogon, *akár* mint apostoli adminisztrátor – azaz a pápa helyetteseként – még nem gyakorol joghatóságot. A miskolci exarchátus helyzete körül kialakult bizonytalanság végső soron tehát akár pusztán azon ténynek is betudható, hogy egyszerűen nem tartották megfelelően szem előtt a hajdúdorogi püspök joghatóságának *kettős természetét*: míg az eparchia területén *saját* nevében gyakorolta hatalmát, addig az exarchátusban – apostoli kormányzóként – csak a pápa nevében gyakorolt *helyettesi* jellegű jogkörrel rendelkezett. E különböztetés

37 Lásd 30. és 31. lj.

38 Lásd 32. és 33. lj.

39 E részegyház születéséhez és jogi alakzata fejlődéséhez lásd SZABÓ PÉTER, „Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához”, in *Athanasiana* 48 (2019) 185–203.

40 Lásd: 30. és 31. lj., feljebb.

41 E téren beszédes Timkó Imre káptalani helynök azon megfogalmazása, mely szerint „Az Apostoli Szentszék ugyanis... 1969. január 12. napjával kezdődően háromévi időtartamra kiterjesztette a Hajdúdorogi Egyházmegye főpásztorának joghatóságát (az egyházmegyén és az apostoli exarchátuson túl is) minden, a magyar állam területén élő byzánci szertartású hívőre”; így: *A görögkatolikus* (30. lj.), [1.]. E mondatból világosan az derül ki, hogy az Exarchátust – legalábbis e szöveghelynél – ő is sértetlenül fennállónak tekinti. (Ezen világos állásponttal nyilvánvaló feszültséget mutat ellenben azon észrevétele, mely szerint az egész ország egyetlen bizánci egyházmegyéjét képez; lásd a 30. jegyzetnél, feljebb.)

megfelelő szem előtt tartása mellett viszont nyilvánvaló, hogy Dudás Miklós 1968-tól ténylegesen úgy is rendelkezhetett az egész ország felé kiterjedő joghatósággal, hogy az exarchátus önálló részegyház státusza sértetlenül fennmaradt!

Figyelemre méltó, hogy Timkó Imre később nemhogy az exarchátus felszámolását kérte volna, hanem – éppen ellenkezőleg –, annak megerősítésére törekedett. Ennek jele, hogy immár ő maga kezdeményezte Miskolc exarchátushoz csatolását.⁴² (Ebben az időben e kicsiny második részegyházra már úgy tekintettek, mint a majdani görögkatolikus metropólia alkotóelemére.⁴³)

Egyházmegyék alapítására a pápa nevében kiadott rangos dokumentum – általában apostoli rendelkezés – révén szokott sor kerülni. Elismerendő azonban, hogy egy ilyen típusú okmány hiánya sem feltétlenül zárna ki *önmagában*, hogy az 1968-as kiterjesztést az egyházmegye *területváltozásaként* is értelmezzük. Egyes kormányzati cselekményeknél a pápai közreműködés szokásos formái tekintetében mutatkozó hiányosságokból ugyanis az elmélet és gyakorlat még normatív értékű cselekmények esetében sem szokott feltétlen az intézkedés érvénytelenségére következtetni.⁴⁴ Mi több, úgy tűnik, hogy egy már létező egyházmegye területének megváltoztatásához az illetékes dikasztérium dokumentuma is elegendő,⁴⁵ azaz nem feltétlen

42 Lásd Timkó Imre 1978. dec. 1-i kérelmét; prot. n. 1958/1978.; *GKPL*, I-1/I/1, [3, 1.]; lásd 5. melléklet, 238. A levélből kiderül, hogy Timkó Miskolc átcsatolását már 1975 júliusában is szorgalmazta. (Érdemes megjegyezni, hogy ez a kérés már korábban is több alkalommal megfogalmazódott; lásd pl. SZABÓ, „Exarchátus” [39. lj.], 202.)

43 Vö. „A magyar metropólia lehetősége csírájában adva van, hisz három kormányzati egység és helynök van ma már”, így: *Nyírmada* (24. lj.), 8. (A Szórványhelynökség persze valójában *nem volt önálló szervezeti egység* [„részegyház”], hanem – mint láttuk – csak egy olyan különleges régió, melyre a hajdúdorogi püspök joghatóságát kiterjesztették. Az iménti idézetből azonban ettől a pontatlanságtól függetlenül kétségtelenül kiderül, hogy a ’68-as kiterjesztés a görög kánonjogász olvasatában sem érintette a Miskolci Exarchátus önállóságát.)

44 Vö. pl. „Nell’emanazione e pubblicazione stessa delle sue norme è bensì prestabilita una forma determinata, ma il pontefice non è veramente astretto alla sua osservanza e può anche prescindere completamente (can. 9) così da mancare ogni vincolo o limite formale alla sua *plenitudo potestatis* e ogni specifico requisito formale di validità agli atti legislativi di sua diretta produzione, e da potersi quindi, sia sotto l’aspetto sostanziale, sia sotto quello formale, applicare a lui in tutta la sua estensione il famoso principio del sovrano assoluto *legibus solutus*: «quod principi placuit legis habet vigorem». Unico limite al suo potere legislativo è il diritto divino naturale e positivo, a cui resta anche egli vincolato e soggetto...”, PIETRO A. D’AVACK, „Atti legislativi pontifici”, in FRANCESCO CALASSO (dir), *Enciclopedia del diritto*, IV, Milano 1959, 37–48., 38.

45 Vö. “Finito lo studio presso la congregazione competente, e dopo aver informato la Segreteria di Stato, l’argomento passa allo studio della seduta ordinaria dei membri della congregazione.

igényel *közvetlen* pápai intézkedést. A nagyobb jelentőségű döntések („decisiones maioris momenti”) ugyan *pápai jóváhagyást* igényelnek,⁴⁶ ilyenre azonban, mint láttuk, természetesen az 1968-as joghatóság-kiterjesztés kapcsán is sor került.⁴⁷ E tények tükrében így – legalábbis *elvileg* – nem zárható ki, hogy a szóban forgó kongregációs értesítés akár a hajdúdorogi egyházmegye *területi módosítását* is magával vonhatta.

Ezen elvi lehetőség megengedése ellenére azonban, mint mondtuk, a miskolci relációjú területváltozás azért valószínűtlen, mert az okmány *szövegszerűen* a szórvány esetében is csak a *püspöki joghatóság* – és nem az eparchia területének – megváltoztatásáról beszél.⁴⁸ Ha pedig e relációban nem eredményezett területváltozást, akkor az még kevésbé feltételezhető az exarchátus vonatkozásában, amiről a dokumentum szót sem ejt! A hajdúdorogi püspök szórvány feletti joghatóságát 1968 és 1980 között eszerint *saját területen kívül* gyakorolt kormányzati hatalomnak kell tekintenünk. E konfiguráció, mint tudjuk, a kánonjog számára egyáltalán nem ismeretlen. (Analogiaként e téren elegendő, ha a pátriárkákat a pátriárkai egyház területén kívül megillető kormányzati jogkörökre gondolunk.⁴⁹)

Összességében tehát nincs alapos okunk a '68-as kongregációs értesítés egyszerűsített fogalmazásmódjából a Miskolci Apostoli Exarchátus akár csak ideiglenes megszüntetésére is következtetni.⁵⁰ Nézetünk szerint ez

I membri della congregazione formulano il loro parere –de consilio congregationis, si legge nel documento finale–, che è presentato al Romano Pontefice in udienza concessa al prefetto della congregazione. La semplice modifica dei limiti della circoscrizione si suol fare mediante un decreto della congregazione”, in JUAN I. ARRIETA, *Diritto dell'organizzazione ecclesiastica* (Trattati di diritto 3), Milano 1997, 369 [kiemelés tőlem: Sz. P.]. (A dikasztériumi jogkörökhöz kötődő általános eljárásrendet leíró korabeli kúriai rendtartás – szemben a maival – e tekintetben még semmilyen eligazítást nem adott; lásd AAS 60 [1968] 169/170 vs. AAS 91 [1999] 679–680., artt. 126–127.)

46 A *hatályos jog* ide vonatkozó rendelkezésének (PB art. 18.) rövid magyarázatához lásd „Ioannes Paulus II Cost. Ap. Pastor Bonus, commento di J. I. Arrieta”, in JUAN I. ARRIETA – JAVIER CANOSA – JESÚS MIÑAMBRES (a cura di), *Legislazione sull'organizzazione centrale della Chiesa*, (Testi legislativi 3), Milano 1997, 217., 440–441.

47 Lásd 2. lj. feljebb.

48 Vö. „Mi pregio di comunicare all'Eccellenza Vostra Reverendissima che il Santo Padre Si è degnato di estendere «ad triennium» la giurisdizione dell'Ordinario di Hajdúdorog su tutti i fedeli di rito bizantino, residenti nel territorio dello Stato di Ungheria” (lásd 230. old.).

49 Vö. IVAN ŽUŽEK, *Index analyticus Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium* (Kanonika 2), Romae 1992, 336. (Lásd még 29. lj., feljebb.)

50 E hipotézis már csak azért is teljességgel valószínűtlen, mert a joghatóság kiterjesztését véglegesítő 1980-as pápai dokumentum *sem* az exarchátus *helyreállításáról* beszél, hanem csak *jogainak megőrzéséről*, azaz feltételezi sértetlen fennállását! Vö. ”Nos igitur, optatum explentes omnium quorum magis interest, vi et potestate Nostra Apostolica per has Litteras Christifideles

utóbbi értelmezés a helytálló.

2.4. Etnikum-független joghatóság

Az itt ismertetett szentszéki intézkedés erejében 1969. január 12-től az összes hazai görögkatolikus felett a hajdúdorogi püspök nyert *kizárólagos* joghatóságot. Eszerint a hajdúdorogi *püspöki* joghatóság immár valameny-nyi hazai rítusú bizánci katolikusra kiterjedt, az ezen egyházi tradícióhoz sorolt hívek alrítusbeli-etnikai hovatartozásától függetlenül. Ez a választás – a II. Vatikánumot megelőző évszázadra jellemző, a „katolikus filetizmus” jelenségétől terhelte trendhez képest – ekkleziológiailag kétségtelenül újabb kedvező fejlemény. A XIX. század végétől a szentszéki gyakorlat ugyanis a bizánci tradíción belül az *etnikai alapú* alrítusokat is egyre inkább megkülönböztette, sőt mi több, azokat *joghatóságilag* is mind gyakrabban *elkülönítette*.⁵¹ Az a tény, hogy a '68-as kiterjesztés (al)rítusbeli-etnikai hovatartozásuktól függetlenül, az összes magyarországi görögkatolikus fölött ad joghatóságot a hajdúdorogi püspöknek, az imént említett korábbi „etnofiletista” ihletésű trend meghaladására tett kezdeti lépésként is értelmezhető. E negatív jelenség teljes kiküszöbölését persze csak az biztosítaná, ha az azonos tradícióhoz tartozó rítusok hívei egy adott területen nemcsak eparchiális, hanem *sajátjogú szinten is* ugyanazon (helyi) egyházba tagozódnának.⁵²

conipsius Byzantini ritus in universa Hungaria degentes in ius et iurisdictionem Eparchiae Haidudoroghensis perpetuo atque stabiliter omnes redigimus, firmis tamen iuribus Exarchatus Apostolici Miskolcensis propriis”, lásd *Summis pontificibus* (7. lj.), 985–986. [kiemelés tőlem: Sz. P.]. (Érdekes, hogy ez utóbbi rendelkezés – szemben a fentebb idézet kongregációs dokumentum szövegével (lásd 48. lj.) – az 1968-as szentszéki kiterjesztési intézkedésről szólóan nem fordít figyelmet a püspöki és az egyházmegyei joghatóság precíz megkülönböztetésére. Vö. „Quod ad praeclearam Byzantini ritus Eparchiam Haidudoroghensem in Hungaria attinet [...], compertum etiam habemus eam ipso anno MCMLXVIII, cum iam satis crevisset, ab Apostolica Sede impetravisse ut, quotquot in Hungaria commorantes fideles Hungari Byzantinum ritum tuerentur, ii omnes ad tempus in ius eius redigerentur”; *uo.*, 985. Ebből azonban mégsem indokolt messzemenő következtetéseket levonni. A rendelkezés ugyanis lényegi szándékát tekintve nem az 1968-as esemény visszamenő értelmezése, hanem „csak” a joghatóság immár kétségtelenül az egyházmegye területét is módosító, végleges kiterjesztése.

⁵¹ Ezen ekkleziológiai szemszögből kétségtelenül negatív trend lépésről lépésre zajló kifejeződésének precíz bemutatásához lásd PAPP, *A magyar* (5. lj.), 42. skk. Az idevonatkozó doktrinális háttér néhány lényegi szempontjához pedig lásd pl. WILLIAM W. BASSETT, *The Determination of Rite*, (Analecta Gregoriana 157), Rome 1967, 58–72.

⁵² Ez utóbbi problémához kötődő néhány érdekes észrevételhez és kérdéshez lásd CYRIL VASIL, „Tratti peculiari dell'identità di una Chiesa orientale. Etnicità e ascrizione ad una Chiesa sui iuris”, in *Eastern Canon Law* 7 (2018) 1–2., 281–298. (Érdemes megjegyezni. hogy XIV.

2.5. A lelkipásztori ellátás tényleges helyzete 1968 után

Az 1968-as szentszéki döntés nyomán a hajdúdorogi püspök tehát az ország összes bizánci katolikus híve felett *kizárólagos* joghatóságot kapott. Ez azt jelentette, hogy a szórványbeli görög hívek szemszögéből a lakóhelyüknek megfelelő latin főpásztor korábbi illetékessége *megszűnt* felettük.⁵³ A görögkatolikus paróchiális lefedettség azonban e tényről persze önmagában nem változott. Ebből adódóan – értelemszerűen az egyes konkrét helyek görög lelkipásztori szervezettségének foka, illetve hiányosságai arányában – a görögkatolikus püspök és helynöke a szórvány nagy részén továbbra is a latin plébánosok meghatározott körű közreműködésére szorult.⁵⁴ E ráutaltság tulajdonképpen a mai napig fennáll, igaz – a szórványbeli paróchiális rendszer fejlődésével arányosan –, egyre csökkenő mértékben.⁵⁵

Benedek korától bő kétszáz évig a rítustagságra vonatkozó szabályokból és praxisból az olvasható ki, hogy az azonos liturgikus családon belül különböző etnikumokhoz tartozó híveket ugyanazon csoport, rítus tagjaiként kezelték. Ebből adódóan például a melkita és rutén rítus között nem volt szükség és lehetőség rítusváltásra; lásd BASSETT, *The Deterimantion* [51. l.], 41–42., 53., 59., 62., 83., 89. E praxis a mai ekkleziológiai olvasatban annak felelne meg, hogy egy adott tradícióhoz tartozó valamennyi hívő, legyenek bár eltérő rítusúak, kivétel nélkül egyetlen helyi bizánci katolikus egyház kötelékébe tartoznak, méghozzá nemcsak eparchiális szinten, hanem a sajátjogú egyháztagság szemszögéből is.)

53 Lásd [HOLLÓS], *Észrevételek* (33. l.), [19–24.]; továbbá *GKPL*, I-1 I-6 [25–26]. E tényt – némi kezdeti hezitálás után – a latin püspökök is elismerték. Ennek világos jele az MKPK 1974-es rítusközi körlevélnek alábbi megállapítása és rendelkezése: „Az 1968. évi püspökkari körlevél hatályba lépése (1969. január 12.) és a jelen utasítás kihirdetése közötti időszakban, római katolikus plébánosok által: görög katolikusnak görög katolikkal, vagy görög katolikusnak nem katolikkal végzett esketései a) érvénytelenek voltak felhatalmazás híján ott, ahol az esketés időpontjában görög katolikus parókia, vagy körzeti lelkészséghez tartozó terület (quasi-parókia) volt az 1968. évi körlevél szerint. Ezért ilyen esetekben – ha előfordultak – kérjenek utólagos szanalást [...]”, lásd a Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele: „A szórványban lakó görögkatolikus hívek lelki gondozásáról”, Nyíregyházi Egyházmegye Levéltára I–I–b. [14. téka, 1974], *Külön rendelkezések*, 14. old., n. 3a).

54 A rítusközi együttműködés lehetőségét e téren már a korábbi keleti alkotmányjog is kifejezetten kilátásba helyezte: „§ 1. Nisi aliud iure caveatur, sive per domicilium sive per quasdomicilium suum quisque parochum et Hierarcham proprii ritus sortitur; § 2. Deficiente parocho pro fidelibus alicuius ritus, horum Hierarcha designet alius ritus parochum qui eorum curam suscipiat, postquam idem Hierarcha habuerit consensum Hierarchae parochi designandi”, Pius XII, *m.p. Cleri sanctitati [de ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus]*, 2. VI. 1957, in *AAS* 49 (1957) 433–603., can. 22., 441–442.

55 A hatályos kódex is kilátásba helyezi, hogy egy keleti püspök saját rítusú klerikusok hiányában egyházmegyéje egyes területein élő hívei lelkipásztori ellátását más rítusú papra bízza; lásd *CCEO* 916. kán. 4. §. Érdemes megjegyezni, hogy az iménti norma nemcsak lehetőségként érti e megoldást, hanem – értelemszerűen saját rítusú helyi klerikus hiányában – kötelezi

3. Utótörténet és kitekintés

A joghatóság ideiglenes kiterjesztése nyomán elindult a szórványbeli görögkatolikus lelkipásztori szervezet kiépítése. Ennek bemutatása másik tanulmányt érdemel.⁵⁶ Itt csak a joghatóság véglegesítése szemszögéből fontos események rövid felsorolására szorítkozunk.

Az első hároméves ciklus lejárta előtt Dudás püspök megbízásából Timkó Imre jelentést készített a szórvány helyzetéről.⁵⁷ Az 1968-as intézkedés, mint láttuk – feltételezve, hogy nem merülnek fel nehézségek –, az első hároméves próbaidő leteltével a joghatóság véglegesítését helyezte kilátásba.⁵⁸ Ezzel szemben a Szentszék 1972 márciusában – a görög részről remélt véglegesítés helyett – csak a szórványjoghatóság újabb hároméves ideiglenes meghosszabbításáról döntött.⁵⁹ E fejleménnyel kapcsolatban a szórványtörténet levéltári összefoglalója az alábbi észrevételt teszi: „mivel az alapirat azt mondja: ha a próbaidő alatt semmi probléma nem merül fel, akkor válik véglegessé, valamilyen problémát valaki, vagy valakik Rómával közöltek”.⁶⁰ 1974. december 6-án Timkó Imre – immár káptalani helynökként írt – újabb jelentése végén ismételten szorgalmazza a joghatóság

is a keleti főpásztort ilyen megoldás keresése; lásd JOHN D. FARIS – JOBE ABBASS (eds.), *A Practical Commentary of the Code of Canons of the Eastern Churches*, Montréal 2019, II., 1716 [John Huels]. (Ez az elérhetőség miatt rendszerint a helyi latin papság közreműködésének kérését jelenti, értelemszerűen a saját ordinárius előzetes egyetértésének elnyerése nyomán. Egyes esetekben a hívek viszonylagosan jelentősebb száma szentszéki biritusú felhatalmazás kieszközölését is sürgetheti.)

56 Az ezzel kapcsolatos viszonylag gazdag levéltári anyaghoz lásd *GKPL*, I-1-1.

57 *Relatio territorii pastoralis graecorum unitorum in dispersione Sacra Congregationi Ecclesiarum Orientalium data. Ex mandato Ep-i Hajdúd. confeci, die 23. Dec. a. 1971*; lásd *GKPL*, I-1-1 III-9, [1–7]; magyar verzió *uo.*, [8–15.].

58 Lásd 9. lj., feljebb.

59 A Keleti Egyházak Kongregációjának 1342/65. számú, 1972. márc. 20-i újabb értesítésének hiteles másolatához lásd *GKPL*, I-1-1 I-5, [2.]. (Figyelemre méltó, hogy ez a dokumentum is csak a személyes [püspöki] és nem az egyházmegyei joghatóság kiterjesztéséről beszél: „In tal modo l’Eccellenza Vostra si vede rinnovata l’estensione della Sua giurisdizione su tutti i fedeli di rito bizantino residenti nel territorio della Repubblica d’Ungheria”. Az eredeti dokumentumról kiállított másolat megjegyzése szerint közvetlenül az iméti idézet után „a mondat folytatása az eredetiben zárójelbe és vastag filccel olvashatatlanán van téve” [*uo.*].)

60 *GKPL*, I-1-1 I-6, [23]. Úgy tűnik e problémák elsősorban a pécsi szervezőlelkészéhez kötődtek, melyek részben annak fejlettségével voltak összefüggésbe hozhatók, részben az MKPK 1968-as körlevele egyes pontjainak nem egészen egyértelmű fogalmazásmódjából adódtak. A problémákör kiegyensúlyozott értékeléséhez lásd Hollós János korabeli elemzését; [HOLLÓS], *Észrevételek* (33. lj.), [19. skk.]. (Hollós e témakörben megfogalmazott lényegi megállapításait végső soron az MKPK 1974-es körlevele is magáévá tette, lásd 53. lj., feljebb.)

kiterjesztésének véglegesítését.⁶¹ Egyelőre újra csak eredménytelenül. Végül ugyanő az MKPK előtt vetette újra napirendre a kérdést. A joghatóság kiterjesztésének a véglegesítését a konferencia 1979. március 13–14-i plenáris ülésén hozott döntésével támogatta.⁶² Ennek nyomán II. Szent János Pál – a fentebb említett *Summis Pontificibus* kezdetű apostoli rendelkezése révén – 1980 júliusában a hajdúdorogi püspök joghatóságát véglegesítette a szórvány felett. Ez az intézkedés az addigi ideiglenes, „területen kívüli” püspöki joghatóság helyett, a görög hívek relációjában immár az *egyházme-gye területét* is kiterjesztette mindezen vidékekre.⁶³

A szórványra a '70-es évektől mindinkább úgy tekintettek, mint a majdani görögkatolikus metropólia létrejöttéhez szükséges lehetséges harmadik joghatósági tagozódási egységre.⁶⁴ A mindenkori hajdúdorogi püspökök erőfeszítéseinek köszönhetően e területen mára már több mint harminc paróchia és szervezőlelkészség működik.⁶⁵

61 *Relazione sull'attività pastorale nella diaspora dei greco-cattolici in Ungheria* [8. dicembre 1974], lásd *GKPL*, I-1-I III-9 [29–35.]. A kiterjesztés véglegesítését kérő olasz nyelvű püspöki petícióhoz: *uo.*, [36–38.].

Timkó Imre saját felmérési adatokra is támaszkodva a szórvány létszámát 1974 végén közel 80.000 főre becsülte, ami a görögkatolikus közösség akkori hozzávetőleges összlétszámának mintegy harmadát tette ki. Felekezeti hovatartozásra vonatkozó népszámlálási adatok a XX. század második feléből nem állnak rendelkezésre. A korábbi évtizedekben a görögkatolikusok aránya örvendetesen növekedett. Ez – az országban zajló rítusváltási-beolvadási hullám ellenére – a közösségre jellemző magas reprodukciós rátának volt betudható: míg 1920-ban az összlakosság 2.2 %-a (175 ezer fő), addig 1949-ben már 2.7 %-a (248 ezer fő) vallotta magát görögkatolikusnak. A 2001-es adatok már nem mutatnak további növekedést (2,6 %, 269 ezer fő); lásd KOVÁCS BENEDEK – LAJTAI MÁTYÁS, „Magyarország vallási viszonyai a népszámlálások és egyéb lakossági adatfelvételek tükrében”, in *Statistikai Szemle* 98 (2020) 6, 573–598, 581., 593. (Ezen adatok tükrében a fenti becslések sem álltak messze a valóságtól.)

62 Lásd Lékai László bíboros-prímás, MKPK elnök 1979. március 26-i keltetésű támogatónyilatkozatát: *GKPL*, I-1-I I-5 [5.]. (Ugyanez a levél Miskolc város exarchátushoz történő csatolását [lásd 42. l.] is támogatta, amire azonban ténylegesen majd csak 2011-ben kerül sor.)

63 Lásd 7. és a 48. l., valamint a 49. jegyzetnél a főszövegben szereplő megállapításokat.

64 Lásd 43. l. A görögkatolikus metropólia 2015-ös kialakításakor – vélhetőleg elkerülhetetlen kompromisszumkényszer okán – a szórvány mint természetes geográfiai-lelképásztori szerveződési egység még nem válhatott önálló részegyházzá. (A sajátjogú metropólia születéséhez lásd SZABÓ PÉTER, „A Hajdúdorogi Eparchia metropolitai rangra emelésének hátteréhez”, in *Athanasiana* 41 [2015] 48–65.)

65 Lásd GÁNICZ TAMÁS ET AL (szerk.), *Görögkatolikus név- és címtár 2020*, [Debrecen 2020], 45–56.

Következtetések

1. A joghatóság 1968-as ideiglenes kiterjesztése a kiadott szentszéki értesítés szövege szerint⁶⁶ a hajdúdorogi *főpásztor joghatóságának* egyházmegyéje *területén túlra* történő megadását jelentette, anélkül, hogy az érintett eparchia *területét* magát módosította volna. Hollós János görögkatolikus kánonjogász szerint e szituáció – melyre vonatkozóan sem az akkor hatályos közös keleti jog, sem maga a szentszéki intézkedés nem adott megfelelő eligazítást – a szervezeti struktúra stabilitásának foka szemszögéből a *missziós* területek helyzetéhez volt hasonlítható. Noha a szentszéki intézkedés a kiterjesztés három év múlva történő véglegesítésének lehetőségét is kifejezetten kilátásba helyezte, erre bizonyos nehézségek miatt csak egy évtizeddel később került sor.

2. Az értesítés szövege szerint tehát a *hajdúdorogi ordinárius* joghatóságát terjesztette ki „a magyar állam területén lakó összes bizánci rítusú hívőre”. Mivel a levél a Miskolci Apostoli Exarchátusról nem ejt szót, az összes bizánci rítusú hívőre történő kiterjesztést említő szófordulatból egyesek – helytelenül – az exarchátus megszűnésére következtettek.⁶⁷ A miskolci relációjú területváltozás elsősorban éppen azért valószínűtlen, mert a szóban forgó dokumentum *szövege* maga a szórvány tekintetében is csak a *püspöki joghatóság* kiterjesztéséről és nem az eparchia területének megváltoztatásáról beszél. Ha pedig az intézkedés ez utóbbi relációban sem eredményezett területváltozást, akkor az még kevésbé feltételezhető az exarchátusra nézve, amiről az értesítés szót sem ejt. A hajdúdorogi püspök szórvány feletti joghatóságát 1968 és 1980 között eszerint *saját területen kívül* gyakorolt kormányzati hatalomnak kell tekintenünk.

3. A kiterjesztés révén az *összes* hazai görögkatolikus fölött a hajdúdorogi főpásztor nyert kizárólagos püspöki joghatóságot. A döntés ezen aspektusa is újszerű, ekkleziológiailag üdvözlendő törekvés tanújaként értelmezhető. Ez annak közvetett jeleként is olvasható ugyanis, hogy – a XIX. század végétől jelentkező *etnikai alapú* egyházszerződési trendekkel szemben (vö. kvázi „katolikus filetizmus”) – a II. Vatikánum után az etnikai szempont – legalábbis az egyházmegyei joghatóság szintjén – már nem feltétlenül érvényesül az egyházszerkezet alakításában.

⁶⁶ Lásd 48. lj.

⁶⁷ Lásd 30. és 31. lj.

[1.]

SACRA CONGREGATIO “PRO ECCLESIA ORIENTALI”

Roma, 6 agosto 1968
Via della Conciliazione, 34

prot. n. 180/63
Mentionem facias, quaeso, huius numeri in tua responsione
Si prega di citare questo numero nella risposta

Eccellenza Reverendissima,

Mi prego di comunicare all’Eccellenza Vostra Reverendissima che il Santo Padre si è degnato di estendere “ad triennium” la giurisdizione dello Ordinario di Hajdudorog su tutti i fedeli di rito bizantino, residenti nel territorio dello Stato di Ungheria.

Come l’Eccellenza Vostra potrà rilevare, l’Augusto Pontefice ha avuto la paterna bontà di accogliere la Sua domanda, avendo ritenute valide le ragioni addotte da Vostra Eccellenza.

Il provvedimento, però, ha la durata limitata ad un triennio, in modo da consentire un certo periodo di prova. Trascorso felicemente – come si spera – tale tempo, e non sorgendo difficoltà da nessuna parte, si ha fondato motivo di ritenere che la Augusta decisione, presa da Sua Santità, diverrà definitiva.

E’ stata pregata, in data di oggi, la Segreteria di Stato di dare notizia di quanto sopra all’Ecc.mo Episcopato magiaro. Questa Sacra Congregazione ritiene, nondimeno, opportuno che anche Vostra Eccellenza ne dia comunicazione a tutti gli Ecc.mi Ordinari dell’Ungheria in quei modi, che la Sua prudenza Le suggerirà.

Con i migliori voti augurali per la Sua accresciuta attività religiosa, mi valgo dell’occasione per professarmi con sensi di vivo ossequio dell’Eccellenza Vostra Reverendissima aff.mo come fratello per il cardinale prefetto

(aláírás)

A Sua Eccellenza Rev.ma Mons. MIKLÓS DUDÁS Vescovo di
HAJDUDOROG

[2.]

SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS

Prot.N. 180/63.

col. ROMA, 17. dicembre 1968. Via della Conciliazione 34.

Eccellenza Reverendissima,

Mi prego di comunicare all'Eccellenza Vostra Reverendissima che in benevolo accoglimento della Sua domanda del 16. corrente mese circa la estensione della giurisdizione dell'Ordinario di Hajdudorog su tutti i fedeli di rito bizantino, residenti nel territorio dello Stato di Ungheria, si accorda che il periodo di tre anni, indicato nella lettera di questo Sacro Dicasterio del 6. agosto u.s., abbia inizio con la data del 12 gennaio 1969.

Mi valgo intanto volentieri dell'occasione per porgerLe i sensi del mio distinto ossequio, con cui mi confermo

dell'Eccellenza Vostra Reverendissima aff.mo come fratello

A Sua Eccellenza Reverendissima Mons NICOLA DUDÁS Vescovo di
HAJDUDOROG

In fidem copiae

Nyíregyháza, die 23. novembris a 1971.

Dr. Körte Ferenc m.p.

vicarius generalis

Card. de Fürstenberg m.p.

FORDÍTÁS

Excellenciás Uram,

van szerencsém közölni Excellenciáddal, hogy az Ön mult hónap 16. napján előterjesztett kérelme a Hajdudorogi Ordinarius joghatóságának minden, a Magyar Állam területén élő, bizánci ritusu hívőre történő kiterjesztése tárgyában, jóakaratu elfogadásra talált és három esztendei időszakra engedélyezést nyert. Amint ugyanennek a Szent Kongregációnak, ugyanezen év augusztus 6.-án kelt levele is hírüladta már, annak érvénye 1969. január hó 12. napjával kezdődik.

Ugyanekkor szívesen élek az alkalommal, hogy Önnek megkülönböztetett tisztelem nyilvánítva, maradjak Excellenciád iránti nagyrabecsüléssel, mint testvére

Card. de Fürstenberg. s.k.

[3.]

Copia

CONSILIUM PRO PUBLICIS ECCLESIAE NEGOTIIS

N. 6026/68

E Civitate Vaticana, die 6 Septembris 1968

Excellentissime Domine,

Iuvat me Tibi nuntiare Summum pontificem benigne ad triennium approbavisse Sacrae Congregationis pro Ecclesiis Orientalibus propositionem ex qua iurisdictio Ordinarii Hajdudoroghensis ad omnes fideles Ritus Byzantini in Hungaria degentes extenderetur.

Gratiam vero Tibi habeo maximam, si id quod supra est dictum, in notitiam Episcoporum istius Nationis, modo e Tua sententia opportuniore, perferendum curaveris.

Qua oblata occasione sensus obsequentis mei animi pandens, me Excellentiae Tuae addictissimum in Domino profiteor

H.J. CARD. CICOGNANI m. p

Excellentissimo Domino D.no E. Hamvas
Archiepiscopo Colocensi
Conferentiae Episcopalis Hungaricae Praesidi
KALOCSA

Nr. 2533/1968.

In fidem copiae.

Colocae, die 14 septembris 1968.

[4.]

A szórvány-pasztoráció gondjai

A kezdetek

Kimondhatatlan érzés töltött el bennünket, amikor – többek között – Nagymaroson és Dunaújvárosban az árpádházi királyok óta talán először hangzott fel újra Aranyszáju szent János liturgiája. Hisz abban az időben Nagymarossal szemben, Visegrádon és Dunaújváros elődjén, Dunapentelén görögkatolikus szerzetesek zsolozsmájától volt hangos az erdő.

De ne menjünk vissza olyan messzire. 1910-ben az akkori Magyarország 9,7 %-a, 1920-ban a mainak megfelelő területen élők 2,8 %-a volt görögkatolikus. Igen óvatos becslések szerint, híveink száma ma is eléri a 250 ezret, a népesedési arányszám pedig éppen görögkatolikus vidékeken – a keleti országrészben – a legnagyobb. Híveinknek ez a nemzetgyarapító életszemlélete azonban sokukat arra is rákényszerítette, hogy szülőföldjüket elhagyva, az ország más tájain keressenek jobb, emberségesebb életlehetőséget. Szülőföldjükkel együtt templomaikat, lelki örömeiknek forrását is kénytelenek voltak elhagyni, de új helyükön is keresték a lehetőséget, hogyan őrizhetik meg, ápolhatják lelki örökségüket. Így vált egyre égetőbbé már e század eleje óta, a „szórvány”: a hagyományos területeken kívül élők lelki gondozása.

Több próbálkozás után 1906-ban alakult meg a budapesti görögkatolikus parókia (a Rózsák terén), még a hajdudorogi egyházmegye megalapítása előtt. 1935-ben vált ki ebből az egyházközségből a budai (Fő utcai) lelkészség. Az egyre iparosodó Budapest vonzotta a vidékről az embereket. *Természetesen* Elsősorban az iparilag elmaradottabb Szabolcsból, Szatmárból jött a munkaerő, – jórésük görögkatolikus. Átfogó felmérés után – melyet Tótin Pál lelkész végzett el a 2. világháború előtt – Rákospalotán a Dobó utcában és Kispesten alakult állandó miseközpont.

A háborút követően két nagy hullámban ismét megindult a modern népvándorlás a fejlettebb ipari települések felé. Csak a görögkatolikusok által leginkább lakott Szabolcs-Szatmár megyéből ebben az időszakban mintegy 70 ezer ember költözött el állandó jelleggel.

A Pest környékére szép számmal települő híveink állandóan sürgették a saját szertartásuk szerint való lelki ellátásukat. A helyzet képtelensége ebben az időben még nyilvánvalóbbá vált: ha például Budapest váci egyházmegyéhez tartozó kerületében a görögkatolikus püspök akart volna két görögkato-

likust megesketni, a helybeli latin plébánostól kellett volna engedélyt kérnie, hogy érvényesen eskessen.

A zsinat után

Egyházunk a 2. Vatikáni zsinaton tükörbe nézett, melyben a maga teljességében láthatta meg magát. A zsinati atyáknak ezek után már könnyű volt meghatározniuk a keleti egyház helyét és szerepét az egyházban. Megfogalmazásukból az is kitűnik, hogy a keleti egyházak fennmaradásának a szükségességét nem csupán lélekszámuk határozza meg Krisztus titokzatos testén belül, – mint ahogy egy-egy szerv jelentőségét sem az azt alkotó sejtek száma szabja meg a szervezetben belül.

Az Egységre való törekvéstről szóló zsinati határozat többek között a következőket mondja: „Tudja meg mindenki, hogy mérhetetlenül jelentős megismernünk, tisztelnünk, épségben tartanunk és ápolnunk a keletiek dús, gazdag liturgiai, lelkiéleti örökségét, hogy így teljesen megőrizzük a teljes keresztény hagyományt, és hogy újra megbékítsük egymással a keleti és nyugati keresztényeket”.

A Keleti katolikus egyházakról szóló dekrétum pedig világosan kijelöli a teendőket ennek a megvalósítására: „Világszerte gondoskodni kell az összes részegyházak védelméről és növekedéséről. Ezért mindenütt, ahol a hívek lelki java megkívánja, parókiákat és saját ritusu egyházkormányzatot kell létesíteni” /4./. Hogy minden kételyt eloszlasson a határozat a keleti szertartású hívek lelkében az Egyház szándékát illetően, nyomatékosan írja: „Tudják meg az összes keletiek és legyenek bizonyosak felőle, hogy törvényes liturgiai szertartásaikat és fegyelmi rendjüket mindenkor megtarthatják, sőt meg is kell tartaniuk” /6./, ha pedig „ezektől helytelenül eltértek a korviszonyok miatt vagy személyi körülmények miatt, igyekezzenek visszatérni őseik hagyományaihoz”.

A zsinati határozatok szellemében történt, hogy a Szentatya először három évre, majd újabb három évre kiterjesztette a hajdúdorogi püspökség joghatóságát az országban élő összes görögkatolikus hívőre. /A második három év 1975. januárjában jár le, de meghosszabbítását várjuk./ Az érdemleges munka Dr. Timkó Imre szórványhelynök vezetése alatt, két lelkésszel indult meg 1969. október 1-én. Egyik szórvány-lelkész a budai, dunántúli oldalon, másik a dunáninenni oldalon igyekezett az Egyház, a Szentatya szándékai szerint a görögkatolikus hívek lelki ellátását megszervezni. Nagy segítséget jelentett

a Szentatya gépkocsira nyújtott adománya: adott esetben a legtávolabb élő híveinket is fel tudjuk keresni.

Gondjaink

Sokat beszélhetnénk örömeinkről, eredményeinkről. A Szentatya, ha láthatta volna a könnyes szemeket az első görögkatolikus szentmiséken, melyek azok szeméből törtek elő, akik több évtized után először vehettek újra részt saját szertartásukon, bizonyára megnyugodott volna, hogy helyesen döntött. S az első karácsony öröme, amikor híveink elmondhatták: most újra otthon érezzük magunkat, mint elhagyott falunk kicsiny templomaiban. Mind-mind a hála szavát hívták az ajkakra.

Most azonban inkább gondjainkról legyen szó. Az előttünk lévő feladatokról, hogy az a munka, mely elkezdődött, valóban az egész Anyaszentegyház számára bőséges lelki gyümölcsöt teremhessen.

Legelső gondunk, hogy nincsennek saját templomaink! Az alkalmas miseidőpontok megválasztásában erősen meg van kötve a kezünk. Legtöbbször csak olyan időpontokat kapunk a befogadó templomban, amely a szétszórtan élő híveink számára nem alkalmas. Rendszerint vagy túl korait, vagy túl későit. De olykor még a megfelelőbb időpontok beillesztése a lelkipásztor vasárnapi „misenetrendjébe” is gondot okoz, hiszen 3-4, néha öt miseidőpontot kell összehangolni különböző templomokban. Pest egy-egy kerületben, ahol 4-5 latinszertartású templomban vasárnaponként 20-25 szentmisét is tartanak, egy görög szentmise van, mint jeleztük, igen sokszor alkalmatlan időpontban. Legkirivóbb egyik budapesti kerületünk helyzete, ahol ugyanazon hívő közösség számára a havi 4 szentmise három különböző templomban van, más és más időpontokban. S a II. Vatikáni zsinat által oly magasztalóan dicséret liturgikus örökségből, a szentmisén kívüli szertartásokból saját templomunk híján csak keveset tudunk juttatni híveinknek.

Híveink nyugtalanítónak, és labilisnak érzik ezt a sokszor nem kedvező, bár bizonyos lehetőséget nyújtó állapotot. Érzik, mennyire egy-egy plébános megértésétől, jóindulatától függ szertartási életük. Mi lesz, ha más plébános jön, aki talán nem fogja úgy megérteni és méltányolni, támogatni lelki igényüket?

Sok gondot okoz az is, hogy a latinszertartású papság sem látja tisztán, világosan az egyház szándékát. Tájékozatlanok a görögkatolikus egyház élete felől, akár történelmi, akár liturgiai, akár egyházfegyelmi kérdésekről legyen

szó. Akadnak még olyanok is, akik „missziót” látnak abban, hogy a görögkatolikus hívőt megnyerjék a latin szertartásnak.

Ennek megfelelően a latin hívek sem tájékozódnak megfelelően az egyház belső életéről, elvárásairól. Amikor az egyik plébános-testvérral elbeszélgettünk, s felmerült az a probléma, hogy a latinszertartású hívek milyen tájékozatlanok, azt felelte: honnan tudnák, amikor én sem tudok róluk semmit. [Nem is csoda, hogy ugyanez a plébános írja: „...valósággal idegenkednek a Ti szentmiséteken való részvételtől... Ha elérkezik a... vasárnap és jönnek híveink az esti misére, de a templomba jövet megtudják, hogy görögkatolikus szentmise lesz, a tulnyomó többség rögtön veszi az irányt valamelyik másik két templomba”. „Ha protestáns templomba megy el esküdni a latinszertartású lány, azt könnyen tudomásul vesszük, de ha görög szertartás szerint kell esküdni, akkor valóságos harc indul meg” – mondotta a közelmúltban egy másik plébános. Persze, ha maga a plébános teszi fel a kérdést, hogy a rómaiak menjenek a görög misére? mert arról volt szó, hogy bizonyos vasárnap este csak görög szentmise lett volna templomában, akkor nem tudok csodálkozni a hívek magatartásán. Igaz a kérdésre kérdés volt a válasz: „mint kellett volna akkor mondani eddig a görög híveknek míg nem volt alkalmuk görög misére menni, hogy vasárnap hová menjenek, és mit kellene mondani most, hogy a három vasárnap mi tévők legyenek?/ Sajnálatos, hogy az egyik plébánián egy görögkatolikus vőlegény olyan helyzetbe került, hogy /a latin plébánián/ a következő szövegű nyilatkozatot írta alá: „...ha nem római szertartás szerint lenne az esküvő, nagyon súlyos családi botrány lenne. Talán örökre elszakítanák tőlem menyasszonyomat, akivel nagyon szeretjük egymást...” s ami még meglepőbb volt számunkra, ehhez a plébániahivatal még azt is hozzáfűzte, hogy a „külső botrány veszélyén kívül, annak a veszélye is fennállhat, hogy nem kötnek egyházi házasságot!” Mit érezhetnek ilyenek hallatán görögkatolikus híveink? Hála Istennek vannak /nagyon/ nagy számmal latin pap-testvérek, akik megértéssel és szeretettel működnek együtt. Területükön a hívekkel sincs semmi probléma és /valóban/ a latin és görögszertartású hívek testvéreknek érzik egymást. /Viszont a fenti magatartás, felfogás sajnos nem elszigetelt jelenség, ezért is nem hallgathattunk róla. Mint nagyobb problémakör/ gondot okoz a lelkeszségek anyagi alapjának a megteremtése is. Ezen a területen nem várunk /el anyagi/ segítséget a latiszertartású testvérektől, csak azt kérjük, könnyítsék meg, /számunkra azt/, hogy görögszertartású híveink adományai hozzánk eljuthassanak. /Annál is inkább, mert előzőekben vázolt problémák miatt a perselypénzből származó jövedelem a szokottnál

csekélyebb./ Ami a stólaris bevételeket illeti, bár nem ez a döntő szempont – gondoljanak latinszertartású paptestvérek arra, hogy nekünk is gondoskodnunk kell mind a személyi (pl. kántor), mind a dologi kiadásokról (pl. gépkocsi üzemeltetés). Ennek a kérdésnek a megítélése már nem a szeretet körébe tartozik csupán.

Amikor hálával /eltelten/ gondolunk a Szentatyára, és nagy szeretettel, megbecsüléssel mindazon főpásztorok, és paptestvérek felé, akiknek ez alatt az 5 év alatt oly sokat köszönhetünk, egyben megértéssel, és jóakarattal tekintünk azok felé is akik/nek jó szándékát és testvéri szeretetüket nem vonjuk kétségbe, de/ nem ismervén egyházunk szándékát nem vitték előre ügyünket, /és oly sokszor nagy lelki vivódások forrásai lettek./ az egyház ügyét.

„Megismerni és megszeretni egymást” – ez volt XI. Pius pápa ökumenikus jelszava. Ugy érezzük az elkövetkező időknek is ez marad nagy feladata. /ez kell, hogy legyen. Minél jobban ismerjük meg egymást, hogy növekedjék közöttünk a szeretet, s ezáltal elenyésszenek a problémák és legyen a két szertartás által még szebb, még gazdagabb, még gyümölcsözőbb az egyház belső élete./

A pesti gör. kat. szórvány munkaközössége

[5.]

MISKOLCI APOSTOLI KORMÁNYZÓTÓL

Prot. Nr. 1958/1978.

EMINENTIA REVERENDISSIMA,

colla dovuta riverenza vorrei implorare la Vostra Eminenza Reverendissima per il permesso di Sacra Congregazione delle Chiese orientali – come già ho fatto personalmente a Roma, per la domanda presentata scritta il 26. luglio 1975, e recentemente per il mio Eccel.Rev.mo Aussiliare, Mons Keresztes in ottobre quest'anno – che i confini dell'Eparchia di Hajdúdorog e del Esarcato di Miskolc siano modificati in favore del'Esarcato di Miskolc, e così la città MISKOLC, adesso appartenente all'Eparchia di Hajdúdorog, sia parte del'Esarcato, e CENTRO DI STESSA ORGANIZZAZIONE ECCLESIASTICA.

La mia umile domanda si basa sui seguenti argomenti storici, ed anche sulla giustizia ed equità:

– Nel 1924, quando l'Esarcato fu fundato, era questa città che dava la denominazione. Il primo Amministratore Apostolico: S.E.R. Arcivescovo Msgr. Dr. Antonio Papp, a avuto Miskolc, come la sua residenza.

– I raggioni pastorali ed amministrativi fanno necessario che l'Ordinariato sia collocata nella città centrale del territorio ed anche del Comitato di Borsod-Abaúj-Zemplén, l'estensione di quello corrisponde all'estensione del'Esarcato. Miskolc è anche la sede del Comitato, la più visitata ed accisibile dal ogni parte del territorio. È proprio, questa città da dove l'Ordinario /:il vicario Generale:/ potrebbe dirigere più convenientemente tutto il territorio.

– L'Esarcato - ne anche il comitato, dove si trova il Esarcato - non ha un'altra città importante o centrale, la quale sarebbe più opportuno collocare l'Ordinariato,

– I sacerdoti e fedeli del'Esarcato Apostolico di Miskolc se sentono offensivo, che la città denominante del territorio apartiene all'Eparchia, dove sono più grande città. Questa situazione provocava già molti antagonismi fra i sacerdoti e fedeli delle due parte giurisdizionale dei greci-cattolici in Ungheria.

- La giustizia e l'equità postula che anche l'Esarcato ha il suo centro ecclesiastico e giurisdizionale.

Ripetendo anche io nel scritto la domanda che era quest'anno in mio nome per il S.E.R. il Mons. Ausiliare Costantino Keresztes nella Sacra Congregazione presentata, – presentata, anche alla Conferenza dei Vescovi Ungheresi per il Sua Eminenza Dr. László Cardinale Lékai, Primate ed Presidente della Conferenza,

colla dovuta riverenza chiedo il permesso di Santa Sede Apostolica per la detta modificazione del Sede del Esarcato di Miskolc.

Col doveroso ossequio e stima mi confermo di Eminenza Vostra Reverendissima

Nyíregyháza, il 1. dicembre 1978.

devotissimo nel Signore

Emerico Timkó

vescovo di Hajdúdorog ed amministratore apostolico di Miskolc

Sua Eminenza Reverendissima

CARDINALE PAOLO PHILIPPE

Prefetto della Sacra Congregazione Orientali

ROMA